

**КОНЦЕПЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ
В. ЛИПИНСЬКОГО В СУЧАСНИХ ПРОЦЕСАХ ФОРМУВАННЯ
ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ**

Валентин Малиновський, доктор політичних наук, доцент кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки
УДК 342.1

У роботі здійснено аналіз концепції територіального патріотизму В. Липинського з точки зору її актуальності сучасним суспільно-політичним процесам. З цією метою проаналізовано підходи формування національної ідентичності та сформульовані висновки щодо моделі формування української політичної нації.

Ключові слова: територіальний патріотизм, національна ідентичність, нація, народ, поліетнічність.

В работе осуществлён анализ концепции территориального патриотизма В. Липинского с точки зрения её актуальности современным общественно-политическим процессам. С этой целью проанализированы подходы формирования национальной идентичности и сформулированы выводы относительно модели формирования украинской политической нации.

Ключевые слова: территориальный патриотизм, национальная идентичность, нация, народ, полиэтничность.

The paper analyzes the concept of territorial patriotism V. Lypynskyi in terms of its relevance with modern social and political processes. For this purpose analyzes approaches the formation of national identity and formulated opinions on the model of the Ukrainian political nation.

Key words: territorial patriotism, national identity, nation, people, polyethnic.

Сутність територіального патріотизму В. Липинський бачив у пробудженні почуття солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі, незалежно від їх етнічного походження, класової належності, віросповідання, соціально-культурного рівня. Ось чому любов до рідного краю (української землі), яка годує всіх її мешканців, є об'єктивною передумовою створення соціально-національного союзу. Почуття любові до рідного краю, як до органічної цілісності, вважає Липинський, – є необхідною і єдиною можливістю того найтіснішого у світі зв'язку людей, що називається нацією. Заклик до соціально-класової чи національної нетерпимості, протиставлення українства іншим співмешканцям України, на думку мислителя, – явище руйнівне, що призведе до взаємної ненависті. Тому аристократія у Липинського зв'язана не стільки з українською національністю, скільки з українською державністю. Територіальний чинник грає в аристократії далеко більшу роль, ніж чинник національний. З цього державного чинника вчений виводить і поняття патріотизму, визначаючи його як свідомість своєї території, а не сама територія, любов до своєї землі, до своєї Батьківщини і до всіх без винятку її мешканців [7, с. 375]. Він засуджує націоналізм, в основі якого лежить свідомість громади, а не території. Липинський зауважує, що брак територіального патріотизму, який торкається і чужонаціональних елементів, що заселяють Україну, завжди відіграв деструктивну роль у творенні української державності. «Україна – зазначав мислитель, – завжди була гніздом, яке постачало фанатиків екстериторіальної віросповідності і становості. Патріотів українських і українського патріотизму історія наша за винятком одиниць і епізодів не знає. Не маючи ж патріотизму, – не маючи свідомості своєї території і почуття спільності всіх її мешканців – ми не могли мати на ній і своєї власної держави» [7, с. 116]. «Серед людей, які творили на Україні державу, не було українського патріотизму, тобто свідомості своєї української території» [6, с. 119].

Виникає питання, наскільки актуальною є сформульована Липинським концепція і якою мірою вона може бути використана у процесі сучасного державотворення.

Проблема національної ідентичності висвітлювалася по-різному в різних теоріях. Вважається, що початок політичного дискурсу з цієї проблеми був покладений у 1907 р. німецьким істориком Ф. Майнеке у праці «Світова буржуазія і національна держава» [8, с. 524]. Сьогодні політична наука розрізняє три великі течії теорії націоналізму: примордіалістську, модерністську та постмодерністську. Перша за ознаку ідентичності бере етнічність як об'єктивну (примордіальну, тобто споконвічну) характеристику людства [8, с. 623]. Теоретики цього підходу Е. Геллнер та Б. Андерсон в основу державного будівництва поставили національну ідентичність, що здатна об'єднати націю та виробити національну ідею – основний рушій державотворення.

Як показує історичний досвід формуванню політичної (державної) нації завжди передує кристалізація нації, що формується в глибині віків та поколінь (етносів). Лише така історична черговість забезпечила існуючим нині державницьким націям можливість існування. У процесі політичного самовизначення, елементом якого є національна ідентичність, фундаментальну функцію відіграє територія держави. Адже територія етногенезу визначає тип господарської діяльності, а відповідно, основні аспекти взаємодії і взаємовідносин людей, які з часом закріплюються у вигляді спільної національної культури (звичаїв, обрядів, міфів, норм і правил поведінки). Саме територія стає своєрідним символом народу, адже з нею пов'язана його історична пам'ять. Як зазначає Е. Сміт: «Народ і територія мають, так би мовити, належати один одному... Земля повинна бути «історичною» землею, «рідним краєм», «колискою» нашого народу, навіть якщо й не землею первісного походження...» [10, с. 18]. Таким чином, «історична територія»* є однією з найголовніших рис національної ідентичності та компонентом стандартної західної моделі нації [10, с. 20].

Саме таким шляхом відбувалося формування національних держав XVIII–XIX ст., що було породженням боротьби за рівність усіх громадян за часів французької буржуазної революції. Як альтернатива феодальному абсолютизму

---

*Назва запропонована Е. Смітом [10, с. 23].

висувалась концепція “народу-суверену” як єдиного колективного суб’єкта, який визначає через виборний процес легітимність влади та держави. Її класичне обґрунтування розробив Ж.-Ж. Руссо, який поставив ідею “національного характеру” в центр політичного життя спільноти, прагнучи запровадити її у практичну програму збереження й відновлення нації. Найвища влада в державі, на думку Руссо, повинна виражати загальну волю нації, під якою розумілись усі мешканці тогочасної Франції. Отже, в ході революційних подій сформувалась концепція нації, відповідно до якої поняття “представник нації” ототожнювалося з поняттям “громадянин держави” [11].

Саме таке “етатичне” (від французького *etat* – держава) тлумачення нації найпоширеніше нині у країнах Заходу, де порівняно рано сформувались національні держави. Становлення націй як історичних спільнот тут було пов’язане з розвитком ринкових відносин, внаслідок чого формувалось громадянське суспільство, котре, власне, і є нацією. Її природа полягає у подоланні етнічної виокремленості людей, залученні їх до широкої системи соціальних та культурних взаємин. Основою національної ідентичності є територіальний принцип та громадянські права.

Ще більш політичного характеру набула теорія нації у Північній Америці, оскільки американська нація формувалася за політично-територіальним принципом. Так, один з батьків-засновників США Т. Джефферсон (1743–1826), узагальнюючи свої міркування щодо американської нації, писав: “...загальна ідея зводиться до створення з нас єдиної нації в галузі міжнародної політики і націй окремих у галузі чисто внутрішніх справ” [12, с. 37]. Таке раціональне усвідомлення американської нації формувалось у ході політичної і військової боротьби за незалежність. Таким чином, у США була застосована політика відсутності територіально-адміністративних одиниць за етнічною ознакою, а етнокультурні особливості об’єднують людей на культурній основі [9].

Такий підхід формування державності дав підстави модерністам (Р. Вільямс, Ю. Габермас, П. Нідермюллер) наголосити, що національна ідентичність в сучасних суспільствах більше не базується виключно на етнічності, а

складається на фундаменті громадськості, а цінності демократії мають переважати над зацикленням на власній ідентичності [2, с. 131]. На нашу думку, певною мірою теорія територіального патріотизму вкладається у модерністський підхід (політична нація), хоча вони мають й суттєву розбіжність, що полягає в акцентуванні останньої на демократичних цінностях на відміну від пріоритету патріотизму Липинського – любов до спільної батьківщини.

Постмодерністи узагалі зміщують акценти з поняття «ідентичність» на похідне поняття «ідентифікація», розглядаючи питання про ідентичність з позиції становлення, ніж буття. На думку С. Холла, розуміння ідентичності криється не у пошуку відповіді на питання «хто ми є?» або «звідки ми прийшли?», а у тому – «ким ми могли стати?», «як ми репрезентовані і яке це має відношення до того, як ми могли репрезентувати самих себе?» [2, с. 133]. На нашу думку, саме в СРСР, у складі якого перебувала Україна, запроваджувався проект під назвою «радянський народ», метою якого було створення єдиної спільноти радянських людей із стиранням національних особливостей та власних історичних коренів, що певним чином відповідало постмодерністському підходу. Що з цього вийшло всі добре знають – розвал багатонаціональної країни та загострення міжетнічних стосунків аж до збройних сутичок та війн, окремі з яких не вирішені й сьогодні. Особливого загострення міжнаціональні відносини отримали у республіках, які мали у своєму складі успадковані від СРСР автономні утворення, що стали своєрідними етнополітичними мінами уповільненої дії (Азербайджан, Грузія, Молдова, Російська Федерація).

Який із названих підходів є найбільш прийнятним для сучасної України? Ураховуючи те, що рівень національної ідентичності українців суттєво різниться залежно від регіональної належності, вкрай складно дати однозначну відповідь на це питання. Крім того, істотним чинником у формуванні української політичної нації є її поліетнічність. Л. Шкляр виділяє у етнокультурному національному просторі України кілька сегментів, що утворилися в ньому внаслідок історичних обставин. Насамперед йдеться про

титульний етнос – український. Політика держави стосовно нього зумовлена не стільки бажанням домінувати над іншими сегментами, скільки мотивами відновлення історичної справедливості, через порушення якої в часи імперської та тоталітарної влади сталися істотні деформації у сфері функціонування української мови, освіти, культурного та духовного життя українського народу. Другий сегмент становить російська етнічна громада та російськомовні українці, які внаслідок відродження культури титульного етносу відчують певну загрозу щодо збереження та розвитку звичного для них мовного і культурного середовища. Третій сегмент охоплює решту національних меншин і перебуває у стані становлення. Четвертий сегмент стосується етносів, для яких територія України є історичною батьківщиною і за її межами у них немає умов та можливостей для повноцінного національного життя і розвитку. Водночас, перебуваючи, як правило, у значній меншості серед інших етнічних груп, вони зазнають тиску асиміляції, яка в окремих випадках загрожує незворотними процесами. Деякі з них чинять опір асиміляційним тенденціям, які розпочалися ще в радянську добу, розглядаючи демократичну українську державність як історичний шанс зберегти й відродити національну ідентичність [13, с. 81].

Ураховуючи поліетнічне суспільство, політична модель розвитку України та орієнтири національно-державного проекту можуть орієнтуватися на принципи примирення відмінностей в моделі так званої «консоціальної демократії», створеної А. Лейпхартом, як «найбільш перспективної форми демократії для багатоскладових суспільств, і єдиної можливої форми демократії для суспільств, що вирізняються особливо високим ступенем багатоскладовості» [5]. У цьому процесі слід поєднати вирішення двох стратегій: відродження та утвердження етнонаціональної свідомості (мови, освіти, віри, культури, еліти) та інкорпорування до цього ареалу представників всіх національностей, які проживають в Україні з одночасним забезпеченням всебічного розвитку їхніх національних культур. В умовах глобалізаційного суспільства, ринкової економіки, демократії західного зразка, зовнішнього тиску метрополії зробити це можливо лише в умовах нового проекту «модерна Українська держава», що

має бути привабливим для всіх її мешканців та об'єднаним національною ідеєю. В іншому випадку, національні меншини сприйматимуть цей процес як так звані «наси́льницької українізації», що лише посилить відцентрові тенденції та призведе до протилежних наслідків. Українська національна ідея повинна стати привабливим політичним проектом майбутньої нації, сенсожиттєвим чинником національного розвитку, що враховуватиме плюралістичність українського народу.

На думку Т. Воропай, здійснити це завдання можливо на засадах постмодерністського підходу, який «відповідає реальній історичній ситуації, коли національна ідентичність не відроджується, а створюється в якісно нових термінах синхронно з процесом демократичного націєтворення. Оскільки ми будуємо націю, національну державу саме тут і тепер, ми повинні одночасно формувати й репрезентувати у світі сучасну українську ідентичність – не патріархально-архаїчно-фольклорну, а цілком модерну. Виходити в цьому формуванні потрібно з сьогоднішніх та завтрашніх завдань, а не тільки з вчорашніх та позавчорашніх реалій. Це не означає зрікатися свого минулого, це означає – вчитися на його уроках» [2, с. 134].

Певно мірою поділяючи такий підхід зазначимо, що західні демократії вже завершили складні та проблемні етапи історичного формування своїх націй-держав, у процесі яких застосовувалися елементи примусової асиміляції меншин чи навіть расової сегрегації (США). Український народ, перебуваючи у складі різних імперій, перманентно був об'єктом зазначених асиміляційних експериментів, що завдали серйозної шкоди національній пам'яті та культурі, загалом архетипу українця. Лікування цієї недуги з паралельним перетворенням української нації з бездержавної у державотворчу, становить основне завдання внутрішньої геополітики.

Сучасну Україну у цьому процесі можна порівняти з Італією періоду [«Il Risorgimento»](#) («Відродження»), яка об'єдналась на основі численних королівств та міст-держав у 1861–1871 рр. в італійську національну державу.

Саме в той період герой Італії Джузеппе Гарібальді сказав сакраментальну фразу: «Італію ми створили, тепер необхідно створити італійців!» Відродивши у 1991 р. державу, постало завдання створити українську політичну націю з перетворенням «радянської людини» (*homo sovieticus*) в українця. При цьому зазначимо, сучасний досвід ліберальних демократій свідчить, що традиційні примусові методи суспільного об'єднання вже не спрацьовують і найкращим способом забезпечити консолідацію політичної нації та лояльність національних меншин є визнання їхнього почуття окремої національності, а не придушення його [4].

Крім того, в Україні існують суттєві відмінності від Італії ХІХ ст., що значно ускладнюють цей процес. У тогочасній Італії авангардом національного відродження став П'ємонт, що був найбільш високорозвиненою, економічно самодостатньою та інтелектуально передовою частиною Італії. Українська ж нація, мова, культура, історична спадщина формувалися в північно-західному регіоні сучасної території держави, який сьогодні значно поступається південно-східній частині держави за економічною потугою та кількістю населення (2/3 національного ВВП продукують області, що за часів Хмельниччини адміністративно та етнічно не були українськими) [1]. Як зазначив В. Липинський: «Політично-руйнуючий вплив оцих статичних причин нашої недержавности зростає в напрямі з північного заходу на південний схід – в міру того, як зростає степовість, отвертість, родючість і расова хаотична мішанина на Українській землі. Найбільше поражені хворобою недержавности наші степові чорноземні краї; найменше: лісово-болотисто-гориста полоса, де зародились і розвинулись Галицько-Волинська Держава, Литовсько-Руське Князівство і лівобічна, чернігівська і північно-полтавська, Гетьманщина» [7, с. 428]. У силу цих обставин, цілком очевидно, що Схід та Південь не можуть виконувати роль локомотива формування української ідентичності, навпаки – вони є гальмівним чинником, що сповільнює цей рух. На нашу думку, саме ця обставина є найбільшим внутрішнім викликом у процесі формування української нації, від подолання якого залежатиме чи

відбудеться проект під назвою «Україна».

Існує й серйозна зовнішня загроза, що виходить від «собирателей русского мира» (*rash russica*) – геокультурного проекту, метою якого є втягнення до цього «руськокультурного архіпалегу» «русскоязычного населенія» пострадянського простору. Як заявив один з ідеологів цього проекту Ю. Громико: «Велика історична потужність російської культури як протодержавного і протоцивілізаційного фундаменту життя на всьому просторі СНД у порівнянні з агресивними неетнокритичними утвореннями і штучно спланованими результатами директивного «етногенезу» дає можливість засобами російської культури і мови асимілювати і привласнювати різноманіття місцевих національних культурно-історичних просторів» [3].

Отже, сформована В. Липинським концепція територіального патріотизму не втратила своєї актуальності на сучасному етапі державотворення. Виходячи зі сказаного та відповідно до сучасних реалій суспільно-політичного розвитку, формування української політичної нації мають складати такі засади:

- в основі націєтворення повинна лежати парадигма поліетнічності, соціальної, політичної злагоди на основі загальноконсенсусної мети (національної ідеї) – побудови сучасної демократичної держави, в якій забезпечуються права і свободи громадянина, рівень життя, що відповідає європейським стандартам;
- Україна як спільна батьківщина в існуючих кордонах повинна бути найвищою цінністю для всіх її громадян;
- держава має бути не самоціллю, а інструментом, що забезпечує реалізацію мети, механізмом самоутвердження нації;
- культивування як національної самоповаги, патріотизму та сприйнятливості до прогресивних надбань інших націй, що складають український народ;
- громадяни України повинні пов'язувати своє майбутнє з розвитком національної держави українського народу.

Відповідно політика консолідації української нації, окрім гуманітарних аспектів, має в обов'язковому порядку включати й економічні чинники, які

визначають рівень життя громадян, а також розвиток демократичних інститутів, зокрема місцевого та регіонального самоврядування, утвердження верховенства права та формування громадянського суспільства. Лише такий симбіоз зможе забезпечити збереження української нації-держави як невід'ємного складника європейської спільноти та створення сприятливих умов для перспектив її розвитку в нових історичних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітковський В. До проблематики «галицького проекту» / В. Вітковський // *І.* – 2002. – № 23. – С. 261–262.
2. Воропай Т. С. Національна ідентичність як теоретична і практична проблема сьогодення / Т. С. Воропай // *Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : матеріали II міжнар. наук. конф.* – К. : Ай Бі, 2003. – С. 131.
3. Громько Ю. Собираніе русского мира, или на задворках СНГ-дипломатии? / Ю. Громько // *Русский Архипелаг.* – Режим доступу. http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history98-00/gromiko-sobiranie/
4. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка. – Харків : Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 35.
5. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / А. Лейпхарт ; [пер. з англ. под ред. А. М. Салмина, Г. В. Каменской]. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 287 с.
6. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В. Липинський // *Дзвін.* – 1995. – № 10. – С. 94–120.
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський В. // *Повне зібрання творів, архів, студії / за заг. ред. Я. Пеленського.* – Т. 6. – К. 1. – К., Філадельфія [б. в.], 1995. – 472 с.
8. Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
9. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін / Т. М. Рудницька. – К. : Ін-т соціології НАНУ, 1998. – С. 22–23.

10. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт ; [пер. з англ. П. Таращук]. – К. : Основи, 1994. – 225 с.
11. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М. Степико М. – К. : Знання, 1998. – С. 115–116.
12. Світова та вітчизняна етнодержавницька думка: в особах / під ред. Ю. Римаренка. – Київ [б. в.], Донецьк [б. в.], 1997. – 319 с.
13. Шкляр Л. Є. Національні меншини в політико-правовому просторі України: проблеми культурної самоорганізації та розвитку / Л. Є. Шкляр // Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991–2000 років : [зб.] / за ред. І. Ф. Кураса, О. М. Майбороди. – К. : Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, 2002. – 374 с.